

Schoolverzuim verminderen en tegengaan

Een theoretische onderbouwing

W. W. M. van Sleeuwen

Published online: 14 april 2021

© Bohn Stafleu van Loghum is een imprint van Springer Media B.V., onderdeel van Springer Nature 2021

Samenvatting Een goede schoolloopbaan is essentieel voor een gezonde ontwikkeling en een goed toekomstperspectief. Het is daarom belangrijk schoolverzuim zo veel mogelijk te voorkomen en tegen te gaan. Dit vraagt een aanpak die gericht is op het bevorderen van de aanwezigheid op school van alle leerlingen én op het doelgericht inzetten van interventies bij beginnende en ernstige problematiek. Door van de school een aantrekkelijke plek te maken, waar jeugdigen zich gezien, gestimuleerd en veilig voelen, is de kans groter dat jeugdigen blijven komen. Schoolverzuim zelf kent weerbarstige problematiek en vraagt maatwerk van verschillende professionals, bijvoorbeeld vanuit de jeugdgezondheidszorg. De reden waarom jeugdigen verzuimen is een belangrijke indicator voor de aanpak van het verzuim. Een jeugdige die bang is in grote groepen heeft bijvoorbeeld andere ondersteuning nodig dan een jeugdige die problemen thuis ervaart. Dit artikel ontrafelt op basis van wetenschappelijke literatuur het begrip ‘schoolverzuim’, zoomt in op risicofactoren en geeft handvatten voor een effectieve aanpak.

Trefwoorden schoolverzuim · effectiviteit · preventie

Inleiding

Het volgen van onderwijs is een van de kinderrechten uit het internationale kinderrechtenverdrag en dat is het niet voor niets. Onderwijs levert een essentiële bijdrage aan de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Jeugdigen die een diploma behalen, hebben een grotere kans op een baan, hebben een hoger salaris, hebben minder vaak ondersteuning nodig

vanuit de overheid en zijn minder vaak crimineel dan jeugdigen die hun school niet afmaken [1]. Aanwezigheid op school is daarom heel belangrijk. Onderwijsprofessionals, ouders, de jeugdgezondheidszorg, leerplicht en jeugdhulp hebben allemaal een rol in het bevorderen van de schoolgang. Dit artikel gaat in op het begrip ‘schoolverzuim’, wat risicofactoren zijn en hoe schoolverzuim kan worden verminderd of tegengegaan. Het richt zich specifiek op het type verzuim waarbij op voorhand de aanleiding niet direct verklaarbaar is, denk bijvoorbeeld aan consequente ziekmeldingen op gymdagen. Dit artikel gaat niet over direct verklaarbaar verzuim, zoals verzuim door ziekte waar geen twijfel over is. De achtergrond van dit artikel is het artikel ‘Schoolverzuim aanpakken. Een wetenschappelijke onderbouwing’ [2], dat gebaseerd is op wetenschappelijke literatuur over het voorkomen en tegengaan van schoolverzuim.

Soorten schoolverzuim

Verzuim houdt kortweg in dat een jeugdige niet op school is, terwijl hij of zij daar wel hoort te zijn. Het geeft geen informatie over *waarom* de jeugdige verzuimt. De achtergrond is bepalend voor een effectieve aanpak: als een jongere niet naar school gaat omdat hij gepest wordt vraagt dat een andere aanpak, dan wanneer een jongere niet naar school gaat omdat de lesstof niet aansluit op zijn ontwikkelingsbehoeften. Dit verzuim kan zich uiten door bijvoorbeeld ziekmeldingen of spijbelgedrag. De verschillende achtergronden zijn te categoriseren in een viertal ‘soorten’ schoolverzuim [3]: a) weigeren om naar school te gaan, b) spijbelen, c) onthouden van schoolgang en d) uitsluiten van schoolgang. Deze indeling kan helpen om de problematiek nader te duiden, risico- en beschermende elementen beter in kaart te brengen, en interventies en preventiemaatregelen te concreti-

W. W. M. van Sleeuwen, MSc. (✉)
 Nederlands Jeugdinstituut, Utrecht, Nederland
w.vansleeuwen@nji.nl

seren. Deze indeling omvat niet schoolziekteverzuim dat voortkomt uit duidelijk verklaarbare gezondheidsklachten. Hieronder worden de soorten nader toegelicht.

Weigeren naar school te gaan

Leerlingen die weigeren naar school te gaan, hebben door omstandigheden het gevoel dat ze niet naar school kunnen. Dit is een specifieke groep leerlingen met een aantal overeenkomstige kenmerken. Er wordt gesproken van 'weigeren om naar school te gaan' indien [3]:

1. de leerling weigert naar school te gaan, of met tegenzin naar school gaat, wat gepaard gaat met:
 - tijdelijke emotionele stress die duidt op een aversie tegen school (bijvoorbeeld overmatig angstig, woedeaanvallen, verdriet, onverklaarbare fysieke symptomen);
 - chronische emotionele stress die het naar school gaan bemoeilijkt (bijvoorbeeld depressiviteit, slaapproblemen);
2. de leerling het verzuim niet (bewust) verborgen houdt voor zijn ouders (de leerling is bijvoorbeeld thuis en de ouders weten dit). Indien de leerling het schoolverzuim verborgen hield, stopte hij of zij hiermee op het moment dat het werd ontdekt;
3. de leerling daarbij geen antisociaal gedrag vertoont, behalve bij pogingen van ouders om de leerling weer naar school te krijgen;
4. ouders inspanning hebben geleverd, nu of in een eerder stadium van het verzuim, om de leerling weer naar school te krijgen. Of ouders uit hun intentie om hun kind weer volledig naar school te krijgen.

Spijbelen

Er wordt gesproken van 'spijbelen' indien [3]:

1. de leerling een deel van de dag of de hele dag niet op school is, of wel op school is maar niet op de juiste locatie (bijvoorbeeld op het schoolplein in plaats van in de klas);
2. de leerling afwezig is zonder toestemming van schoolautoriteiten;
3. de leerling het verzuim probeert te verbergen voor zijn of haar ouders: jeugdigen die spijbelen missen lessen op school zonder toestemming en medeweten van hun ouders.

Onthouden van de schoolgang

Er wordt gesproken van 'onthouden van schoolgang' indien [3]:

1. het schoolverzuim niet voor de ouders wordt verborgen; en
2. is toe te schrijven aan ouderlijke inspanning om de jongere thuis te houden, of aan een gebrek aan ou-

derlijke inspanning om de jongere te activeren naar school te gaan.

Bij het 'onthouden van schoolgang' gaat een leerling niet naar school en zijn de ouders hiervan op de hoogte. De ouders doen moeite om de leerling thuis te houden of doen geen tot nauwelijks moeite om hun kind naar school te laten gaan. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het thuishouden van de jeugdige zodat hij of zij kan meehelpen met werk of met het verzorgen van familieleden, of vanwege de gemoedsrust van ouders. Ouders durven in het laatste geval bijvoorbeeld niet alleen te zijn of vrezen voor de veiligheid van hun kind wanneer hij of zij alleen van huis is.

Uitsluiten van schoolgang

Hier wordt van gesproken wanneer de jongere door toedoen van de school voor enige tijd afwezig is van school of specifieke schoolactiviteiten [3]. In de praktijk zien we dat dit op verschillende manieren voorkomt:

1. De school sluit de leerling uit door ongepaste disciplinerende maatregelen (bijvoorbeeld: de leerling wordt onwettig van school gestuurd of intern geschorst voor het gemak van de school).
2. De school is niet in staat, of wil niet voorzien in de fysieke, sociaal-emotionele, gedrags- of academische behoeften van de leerling (bijvoorbeeld: ouders van een leerling die een lichte verstandelijke beperking heeft wordt verteld om hun dochter twee middagen per week op te halen omdat er geen onderwijsassistent beschikbaar is om de juiste ondersteuning te bieden).
3. De school ontmoedigt de leerling naar school te gaan, buiten de juridische aanvaardbaarheid van het schoolbeleid (bijvoorbeeld: een jongere die academisch worstelt/moeite heeft met leren, wordt gevraagd de dag thuis door te brengen om de docent te ontlasten).

Risico- en beschermende elementen

Er zijn elementen die van invloed zijn op schoolverzuim, maar er is niet één element aan te wijzen dat direct tot schoolverzuim of het voorkomen ervan leidt. Het gaat vrijwel altijd om een samenspel van elementen. Zicht op risico-elementen helpt om dreigend schoolverzuim snel te signaleren en er op een juiste manier op in te spelen [4]. De risico- en beschermende elementen zijn in te delen in vier categorieën [5]: kenmerken van de jeugdige, kenmerken van de thuissituatie, kenmerken van de school en kenmerken van de omgeving. Hieronder staat een aantal risico- en beschermende elementen van de eerste drie categorieën beschreven.

Kenmerken van de jeugdige:

- risico-elementen: psychische problemen, een lage zelfwaardering, lichamelijke klachten, slachtoffer van kindermishandeling, slachtoffer van pesten, niet goed mee kunnen komen met de lesstof [6];
- beschermende elementen: een concreet toekomstperspectief en vertrouwen in de schoolloopbaan [7].

Kenmerken van de thuissituatie:

- risico-elementen: een afstandelijke of juist te nauwe relatie tussen ouders en kind, weinig over gevoelens en gedachten kunnen praten met ouders, zich niet gesteund of aangemoedigd voelen door ouders, weinig betrokkenheid van ouders bij het onderwijs van hun kind en psychische problemen bij ouders zelf [8];
- beschermende elementen: ouders met een stabiele baan en een hoge sociaaleconomische status (SES), ouders die betrokken zijn bij het onderwijs door toezicht te houden op het functioneren op school, de jeugdige te ondersteunen bij het huiswerk, op de hoogte te blijven van waar hij/zij op school mee bezig is en hem/haar bij te sturen waar dat nodig is [8].

Kenmerken van de school:

- risico-elementen: de school heeft onvoldoende zicht op verzuim, heeft een te streng, te licht of inconsequent disciplinebeleid voor verzuim, heeft onvoldoende aandacht voor goed gedrag of goede prestaties van leerlingen, lesstof sluit onvoldoende aan bij de behoeften van leerlingen [7, 8] en er is geen goed klassenmanagement, zoals orde houden en een ondersteunende omgeving creëren [9];
- beschermende elementen: een schoolklimaat waarin de leerling zich betrokken, veilig, gewaardeerd en gesteund voelt, en waarbij wordt aangesloten bij zijn of haar (onderwijs)behoeften [8–10];

een goede ondersteuningsstructuur waarin problemen van de leerling tijdig worden gesignaleerd en waarop adequaat wordt gereageerd [9–11]; een goede verzuimregistratie, zodat men zicht heeft op het verzuim van een leerling [9, 10].

Functies van schoolverzuim

Verzuim kan een functie hebben voor jeugdigen. Een jeugdige wil bijvoorbeeld negatieve prikkels op school vermijden, denk aan specifieke situaties of personen, of de jeugdige wil juist positieve prikkels buiten school opzoeken. Een leerling die verzuimt vanwege negatieve prikkels die hij of zij op school ervaart, is gebaat bij kindgerichte interventies (bijvoorbeeld cognitieve therapie bij angst) en stapsgewijze re-integratie in school. Een leerling die verzuimt vanwege positieve prikkels van buitenaf, is gebaat bij aandacht- en structuurgerichte interventies die goed gedrag stimuleren en ongewenst gedrag ontmoedigen [10].

Schoolverzuim in kaart brengen

Om te komen tot een effectieve aanpak in het voorkomen of terugdringen van verzuim is het nodig het verzuim goed in kaart te brengen. Hiervoor kan het Response to Intervention (RtI)-model worden gebruikt. Dit instrument is vormgegeven in een driehoek met drie lagen (zie fig. 1; [11]). Het model is toepasbaar op de algemene ondersteuningsstructuur van de school en op specifieke thema's, zoals verzuim.

In laag 1 staat het stimuleren van aanwezigheid op school en het vroegtijdig signaleren van moeilijkheden centraal. De interventies zijn preventief van aard en omvatten ten minste de volgende thema's:

- het schoolklimaat; de interventies zijn gericht op het stimuleren van goede onderlinge relaties en een stimulerende leeromgeving;

Figuur 1 Bewerking van het RtI-model [11]

Voorbeeld van een interventie in laag 1

School-Wide Positive Behavior Support (SWPBS) is gericht op het bevorderen van sociaal gedrag en het verminderen van gedragsproblemen bij leerlingen. Dit doel wordt bereikt via een systematische en gelaagde gedragsaanpak, die bestaat uit het schoolbreed en preventief toepassen van gedragsbeïnvloedende technieken, het schoolbreed registreren/signaleren van ongewenst gedrag en het op maat inzetten van bestaande interventies voor leerlingen met risicovol gedrag. SWPBS is erkend als 'effectief volgens eerste aanwijzingen' in de databank effectieve jeugdinterventies [12].

- veiligheid; de interventies zijn gericht op het borgen van de veiligheid binnen de school, bijvoorbeeld het voorkomen en aanpakken van pesten;
- lichamelijke gezondheid; bijvoorbeeld aandacht voor hygiëne binnen de school, en gezond eten en drinken;
- psychische gezondheid; bijvoorbeeld interventies om de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te verbeteren;
- samenwerking met ouders; bijvoorbeeld ouders stimuleren om hun kind te ondersteunen bij het leren.

Overgangsmomenten vragen extra aandacht, zoals de start van een nieuw schooljaar. Door leerlingen te ondersteunen bij het vasthouden van de vaardigheden en de lesstof wordt een terugval voorkomen. Tot slot is het essentieel om in de eerste laag schoolverzuim structureel te monitoren en dreigend schoolverzuim snel te herkennen. Het succes van het model zit hem in het snel en adequaat signaleren en reageren, waardoor erger wordt voorkomen.

Laag 2 komt aan de orde als universele interventies uit laag 1 onvoldoende soelaas bieden. Interventies in deze laag zijn bedoeld voor jeugdigen met dreigend of beginnend schoolverzuim. Het doel van de interventies is het stabiliseren en terugdringen van het verzuim en de oorzaak van het verzuim te analyseren. Ouders zijn hierbij belangrijke partners. Het gaat om zowel individuele interventies als interventies met een meer algemeen karakter. Individuele interventies hebben een concrete doelstelling die in samenspraak met ouders en de jeugdige is bepaald. Denk bijvoorbeeld aan psychosociale en gedragsinterventies, en aan het raadplegen van andere professionals [13]. Algemene interventies en activiteiten komen overeen met de eerste laag, maar in deze laag wordt er voor een specifieke groep meer nadruk op gelegd. Voor deze leerlingen is het extra belangrijk om de betrokkenheid bij school te vergroten. Ook in laag 2 is het monitoren en analyseren van schoolverzuim essentieel om het plan van aanpak waar nodig snel bij te stellen.

Laag 3 is bedoeld voor jeugdigen met ernstige en complexe problematiek en met langdurig verzuim.

Voorbeeld van een interventie in laag 2

Medische Advisering van de Ziekgemelde Leerling, oftewel M@ZL, omvat een integrale aanpak waarbij onderwijsprofessionals, jeugdartsen en leerplichtambtenaren betrokken zijn. Wanneer een leerling vier ziekmeldingen heeft in twaalf weken of zeven schooldagen aaneengesloten ziek is, voert de school een eerste gesprek met de leerling en de ouders [14]. Hierdoor wordt verzuim waarbij de ziekmelding en/of klachten een symptoom zijn, snel gesignaleerd. Denk aan het voorbeeld van structurele ziekmeldingen tijdens gymdagen. Omdat M@ZL al bij weinig verzuim wordt ingezet, bevindt deze interventie zich op het snijvlak tussen laag 1 en laag 2. M@ZL in het voortgezet onderwijs (vo) en M@ZL in het mbo zijn beide erkend als 'effectief volgens eerste aanwijzingen' in de databank effectieve jeugdinterventies [15, 16]. Meer informatie over de interventie is elders in dit tijdschrift te vinden en op <https://www.ncj.nl/mazl/>.

Zonder een intensieve aanpak is de kans aanzienlijk dat deze leerlingen niet teruggaan naar school. Interventies zijn erop gericht om de ontwikkeling van de jeugdige in samenwerking met ouders zo veel mogelijk te stimuleren en de problematiek aan te pakken. Een mogelijkheid is om de jeugdigen in een andere setting onderwijs te bieden, bijvoorbeeld in een speciale klas binnen de school of op een andere school of voorziening. In deze alternatieve settingen zijn de groepen klein en is een individuele aanpak voor jeugdigen mogelijk. Interventies uit de tweede laag worden uitgebreid en geïntensiveerd door de extra inzet van deskundigen, zoals een jeugdhulpverlener of jeugdverpleegkundige. Interventies uit de derde laag zijn altijd tweeledig: oudergericht en kindgericht. Oudergerichte interventies zijn gericht op het verbe-

Voorbeeld van een interventie in laag 3

De Link is een tijdelijke voorziening buiten de school (een tussenvoorziening) van het samenwerkingsverband SWV 23-01 Passend onderwijs VO regio Almelo. Leerlingen vanuit verschillende vo-scholen uit dit samenwerkingsverband die verzuimen op basis van angst- en/of stemmingsklachten kunnen bij de Link terecht. Er is sprake van complexe problematiek en een intensieve ondersteuningsbehoefte. In de Link wordt de schoolgang op gang gebracht en genormaliseerd, wordt in kaart gebracht wat de onderwijs- en ondersteuningsbehoefte zijn, en wordt samengewerkt met jeugdhulp en de school van herkomst. Het verblijf op de Link is tijdelijk en is bedoeld om de leerling weer terug te leiden naar de school van herkomst [17].

teren van de samenwerkingsrelatie tussen de school en de ouders, en het versterken van opvoedingsvaardigheden. Kindgerichte interventies richten zich op het psychisch welzijn en het gedrag van jeugdigen. Bij deze laag is het nodig om het verzuim van leerlingen dagelijks te monitoren omdat de kans op terugval bij deze groep groot is.

Een werkzame aanpak

Een werkzame aanpak vraagt om maatwerk en is contextafhankelijk. Er is wel een aantal algemene elementen te onderscheiden [2, 3]:

- investering in de aanwezigheid op school door te bouwen aan een goed pedagogisch klimaat in de school en klassen. Leerlingen die zich gezien, ondersteund, veilig en uitgedaagd voelen zijn eerder geneigd naar school te blijven gaan;
- een goed verzuimbeleid, waaronder het periodiek monitoren van het verzuim voor alle leerlingen, het analyseren van het verzuim samen met ouders en het vroegtijdig signaleren van beginnende problemen en risico-elementen;
- het inzetten van gerichte interventies passend bij de achtergrond van het verzuim. Welke interventies het meest werkzaam zijn voor welke soort verzuim zijn te vinden in het artikel 'Schoolverzuim aanpakken. Een wetenschappelijke onderbouwing' [2], maar op hoofdlijnen lijkt het volgende te werken:
 - weigeren om naar school te gaan: cognitieve gedragstherapie;
 - spijbelen: een positief schoolklimaat met een constructief beleid in het bijsturen van probleemgedrag;
 - onthouden van de schoolgang: verstevigen van de samenwerkingsrelatie met ouders;
 - uitsluiten van de schoolgang: een positief pedagogisch klimaat en passende ondersteuning voor jeugdigen met extra ondersteuningsbehoeften;
- periodieke evaluatie van de gekozen aanpak voor leerlingen die verzuimen of verzuimd hebben, zodat waar nodig snel bijgestuurd kan worden.

Tot besluit

Dit artikel ontrafelt op basis van theorie de problematiek rond schoolverzuim en biedt handvatten voor een effectieve aanpak. Voor zo'n aanpak is gericht verzuimbeleid nodig, waaronder goede registratie en signalering. Dan kan in samenwerking tussen onderwijs en partners, bijvoorbeeld de jeugdgezondheidszorg, preventief worden gehandeld in het tegengaan van verzuim.

Literatuur

1. Christenson SL, Thurlow ML. School dropouts: prevention considerations, interventions, and challenges. *Curr Direct Psychol Scie*. 2004;13:36–9.
2. Sleeuwen W van, Heyne D. Schoolverzuim aanpakken. Een wetenschappelijke onderbouwing. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut; 2020.
3. Heyne D, Gren-Landell M, Melvin G, et al. Differentiation between school attendance problems: why and how? *Cogn Behav Pract*. 2019;26(1):8–34.
4. Maynard BR, McCrea TKT, Pigott T, et al. Indicated truancy interventions: effects on school attendance among chronic truant students. *Campbell Syst Rev*. 2012;10:1–84.
5. Berends I, Diest H van. Schoolverzuim verklaard: een overzicht van protectieve en risico-elementen. *Duivendrecht: PIResearch*; 2014.
6. Kearney CA. School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review. *Clin Psychol Rev*. 2008;28:451–71.
7. Dowrick PW, Crespo N. School failure. In: Gullotta TP, Adams GR, redactie. *Handbook of adolescent behavioral problems: evidence-based approach to prevention and treatment*. New York: Springer; 2005. pag. 589–610.
8. Traag T. Early school-leaving in the Netherlands: a multidisciplinary study of risk and protective factors explaining early school-leaving. Den Haag: CBS; 2012.
9. Attwood G, Croll P. Truancy in secondary school pupils: prevalence, trajectories and pupil perspectives. *Res Pap Educ*. 2006;21:467–84.
10. Kearney CA. Forms and functions of school refusal behavior in youth: an empirical analysis of absenteeism severity. *J Child Psychol Psychiat*. 2007;48:53–61.
11. Kearney CA, Graczyk P. A response to intervention model to promote school attendance and decrease school absenteeism. *Child Youth Care Forum*. 2014;43:1–25.
12. Nederlands jeugdinstituut. Databank effectieve jeugdinventies. School-wide positive behavior support. 2014. <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/School-Wide-Positive-Behavior-Support>. Geraadpleegd op: 24 dec 2020.
13. Skedgell K, Kearney CA. Predictors of school absenteeism severity at multiple levels: a classification and regression tree analysis. *Child Youth Serv Rev*. 2018;86:236–45.
14. Weghorst M, Drost N, Hulsen P. Preventie schoolverzuim? Richt je aandacht op aanwezigheid! Bilthoven: LBBO magazine Beter begeleiden; 2020.
15. Nederlands jeugdinstituut. Databank effectieve jeugdinventies. M@ZL op het vo. 2020. <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/MZL-op-het-vo>. Geraadpleegd op: 24 dec 2020.
16. Nederlands jeugdinstituut. Databank effectieve jeugdinventies. M@ZL op het mbo. 2020. <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/MZL-op-het-mbo>. Geraadpleegd op: 24 dec 2020.
17. SWV 23-01 Passend Onderwijs VO regio Almelo. Informatiegids 2019–2020. De Link. Almelo: SWV 23-01 Passend Onderwijs VO regio Almelo; 2019.

W.W.M. van Sleuven, adviseur passende hulp